

ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТОВАРОЗНАВЦІВ-ЕКСПЕРТІВ У МИТНІЙ СПРАВІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Мороз Світлана Едуардівна,
аспірант*

*Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава*

Постановка проблеми. Перехід України на інноваційний принцип розвитку економіки, формування сприятливих перспектив ефективної інтеграції України у світове господарство, зміна масштабів, характеру і форм зовнішньоекономічної діяльності зумовлюють стрімкий розвиток ринку митних послуг та формують потребу держави у кваліфікованих митних посередниках на довгострокову перспективу.

У зв'язку з цим, питання підвищення якості практичної підготовки товарознавців-експертів набуває першочергового значення. Кількість суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за даними державної статистики кожного року збільшується, що вимагає необхідного кадрового забезпечення ринку митних послуг фахівцями, обізнаними у питаннях митної справи. Здавалося б, це потребує адекватної реакції системи вищої освіти. Однак, як показує вивчення ситуації, збільшення кількості підприємств, що потребують послуг у митному оформленні зовнішньоекономічних операцій не супроводжується організацією відповідної системи професійної підготовки кадрів, спроможних надавати такі послуги. Ситуація загострюється тим, що протягом десятиліття фахівців з товарознавства та експертизи у митній справі готували і продовжують готувати у професійній освітній системі, яка була створена за часів відсутності інституту митного посередництва. Тому природно, що нормативно-правова база, освітні стандарти, методичне забезпечення і організація навчального процесу не дозволяють системі вищої професійної освіти адекватно реагувати на запити ринку праці, пов'язані з окресленою тенденцією.

Підготовка товарознавців-експертів у митній справі, з моменту відкриття спеціальності «Товарознавство та експертиза у митній справі» була націлена, передусім, на підготовку кадрів для митної системи, тоді як практико-орієнтована підготовка фахівців для ринку митних послуг, яка суттєво відрізняється від підготовки митників за рахунок специфіки професійних функцій, не здійснювалася. Це негативно вплинуло і на зміст освітніх програм і на організацію процесу навчання.

Вимоги до змісту підготовки фахівців з товарознавства та експертизи у митній справі, викладені у державних освітніх стандартах, не створюють передумов для широкого розгортання практико-орієнтованої професійної підготовки кадрів для сфери митних послуг.

У цьому зв'язку існує об'єктивна необхідність у розробці таких педагогічних технологій, які забезпечать якісну підготовку товарознавців-експертів до професійної діяльності у сфері митного обслуговування.

Аналіз досліджень і публікацій. Велика роль у розробці концепції професійної освіти, підходів до професійної підготовки різних фахівців належить відомим діячам педагогічної науки: А. Алексюк, І. Багаєвій, Н. Гузій, І. Дичківській, Б. Дьяченко, В. Євдокимову, М. Кларіну, І. Підласому, О. Пехоті, Н. Поповій, І. Прокопенку, А. Рівіну, О. Рудницькій, В. Синенко, В. Сластьоніну, І. Харламову, А. Хуторському, та іншим.

Зміст технологій навчання у процесі професійної підготовки фахівців відображено у роботах Ю. Бабанського, М. Кларіна, В. Краєвського, В. Ледньова, Г. Селівко та інших.

Окремі питання професійної підготовки товарознавців досліджували Л. Бурдейна, О. Вишневська, Л. Мироненко, О. Пахолок, О. Передрій, М. Поліщук Я. Стрельчук, С. Симчук, І. Юрко.

Імпульсом до обговорення питань підготовки товарознавців-експертів до професійної діяльності на ринку митних послуг послужили наукові доробки фахівців у галузі економіки та юристів, які у своїх працях наголошують на важливості та непересічній ролі митних послуг для економічного розвитку держави. Проблеми становлення та функціонування ринку митних послуг вивчалися В. Альохіним, І. Бондаренко, Ю. Гупановою, В. Данелюком, М. Денисовою, В. Діановою, А. Долею, І. Єрмиловою, І. Єршовим, Г. Еловою, А. Мищенко, І. Мотуренко, С. Нідоевим, Є. Нікіфоровим, П. Петрунею, В. Приймаченком, І. Світлак, Д. Старковою, О. Терешенковою, Р. Федоренком, А. Шороховою та іншими науковцями переважно з точки зору державного управління народним господарством, фінансового, митного, цивільного, підприємницького та юридичного права.

Слід зазначити, що тема забезпечення ринку митних послуг кваліфікованими фахівцями, незважаючи на її актуальність, не отримала достатнього висвітлення у педагогічній науці.

Метою даної статті є аналіз практико-орієнтованих технологій, що застосовуються у Полтавському університеті економіки і торгівлі у процесі підготовки майбутніх товарознавців-експертів у митній справі до професійної діяльності на ринку митних послуг.

Виклад основного матеріалу. Іноземним учасникам зовнішньоекономічної діяльності поняття «митний брокер» знайоме вже більше ста років. Для України професійна діяльність на ринку митних послуг - явище порівняно нове. Вітчизняний інститут підприємницької діяльності в період свого становлення формувалася на основі тієї нормативно-правової бази, яка залишилася в спадок від радянських часів, коли питання про регулювання посередницької діяльності в митній сфері державою не ставилося і практично не вирішувалося [1, с.3], отже і цілеспрямована професійна підготовка фахівців для ринку митних послуг не здійснювалася.

Сучасна професійна освіта повинна бути спрямована на створення умов, що забезпечують високу якість професійної підготовки майбутніх фахівців, розвиток їх здібностей самостійно вирішувати будь-які проблеми. Це особливо актуально для підготовки товарознавців-експертів у митній справі, оскільки професійна діяльність на ринку митних послуг завжди нестандартна й поліфункціональна, і від її ефективності залежить забезпечення стабільного економічного зростання країни.

Надати майбутньому товарознавцю-експерту знання з митної справи може будь-який ВНЗ. А от забезпечити належну спеціалізовану підготовку фахівця для ринку митних послуг - митного брокера (декларанта), наблизити навчальний процес до потреб практики – справа інша. Це під силу лише інноваційним ВНЗ, до яких, на нашу думку, відноситься Полтавський університет економіки і торгівлі (далі – ПУЕТ).

Слід зазначити, що саме викладачі ПУЕТ стояли у витоків формування митної освіти товарознавців-експертів в Україні. У 2003 році програми нормативних дисциплін «Митна справа» для студентів, які навчаються за напрямками «Торгівля», «Менеджмент», «Економіка і підприємництво» і «Організація боротьби з митними правопорушеннями» для студентів спеціальності «Товарознавство та експертиза у митній справі», розроблені автором і Н. Омельченко, були затверджені Міністерством освіти і науки у якості типових для ВНЗ України. З того часу науково-методичне

забезпечення підготовки товарознавців-експертів неодноразово актуалізувалося відповідно до змін митного законодавства та потреб ринку праці.

Необхідно підкреслити, що свого часу професійне навчання товарознавців для митної галузі відбувалося з урахуванням структури та змісту їх майбутньої професійної діяльності, передбачених освітніми стандартами. Державним стандартом [2], затвердженим 2002 року, узагальненим об'єктом діяльності майбутніх товарознавців-експертів у митній справі було визначено «технологію організації митної діяльності, а саме: цілеспрямовану діяльність товарознавчої експертизи продукції різного призначення (товарів, сировини, матеріалів), митного оформлення та контролю за її переміщенням через митний кордон України, митне оформлення зовнішньоекономічних операцій та перешкоди контрабанді». Відповідно до даного об'єкту у стандарті були окреслені і фахові компетентності, які необхідно було сформувати у студентів під час навчання. Переважна їх більшість у ДСВОУ-02 описувала діяльність працівників митних органів. Зокрема, стандартом були визначені такі професійні уміння товарознавців-експертів: здійснення митного контролю за товарами, що переміщуються через митний кордон України (п. 1.3), забезпечення ефективності і технології митного контролю (п. 1.5), здійснення контролю за правильністю митного оформлення (п. 2.2), здійснення контролю за дотриманням правил зберігання товарів на складах (у тому числі ліцензійних) (п. 2.3), здійснення контролю за виконанням зобов'язань п. 2.4), здійснення контролю за дотриманням правил діяльності митної установи (п. 2.5), удосконалення ефективності роботи митних установ (п. 3.1), стратегічне та оперативне планування діяльності митних установ (п. 5.1), удосконалення технічних процесів митної справи (п. 5.2), дослідження ефективності методів визначення митної вартості товарів (п. 6.2) тощо.

Для забезпечення належної професійної підготовки товарознавців-експертів, а саме її митної складової, до навчального процесу були залучені провідні фахівці Полтавської митниці, Асоціації митних брокерів і декларантів у Полтавській області, Полтавської торгово-промислової палати тощо. Керівництвом ПУЕТ були укладені довгострокові угоди про науково-технічне співробітництво з цілою низкою закладів митної інфраструктури – Академією митної служби України, Центральним митним управлінням лабораторних досліджень та експертної роботи Державної митної служби України, Хмельницьким учбовим центром перепідготовки та підвищення кваліфікації особового складу митних органів України. Метою цих заходів було налагодження співпраці з представниками системи митних органів, зміцнення зв'язку навчального процесу з практикою. При цьому основні зусилля у процесі навчання товарознавців-експертів спрямовувалися на максимальне наближення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців – випускників ВНЗ, до відповідних профілів посад державних службовців митної системи.

Посилення взаємодії викладачів випускової кафедри експертизи та митної справи ПУЕТ з представниками митних органів викрили проблему невідповідності потреб митної системи у кадрах, і пропозицій ВНЗ, що готують товарознавців-експертів із професійними компетенціями митників. У митній системі працевлаштування товарознавців-експертів обмежене, оскільки вона забезпечена кадрами - випускниками відомчого навчального закладу - АМСУ. Полегшити «входження» на ринок праці майбутніх товарознавців-експертів можливо за умови формування професійних якостей майбутніх товарознавців-експертів з урахуванням їх майбутнього місця працевлаштування.

Вивчення і аналіз даної проблеми показали, що випускники спеціальності «Товарознавство та експертиза у митній справі» успішно можуть надавати послуги з питань митної справи, виступаючи у якості митних посередників. Висока якість митних послуг прискорює і спрощує процеси митного оформлення та митного контролю, знижуючи, таким чином, витрати учасників ЗЕД. Від якості митних послуг залежить термін проходження митних процедур, фінансові витрати експортерів та імпортерів. Тому питання підготовки кваліфікованих фахівців, спроможних надавати такі послуги є актуальним.

Сьогодні у ПУЕТ іде активний пошук шляхів якісної підготовки товарознавців-експертів з урахуванням потреб ринку праці. Проведено анкетування потенційних роботодавців митної інфраструктури, виявлено бажані професійні компетенції, яких очікують на регіональному ринку від випускників спеціальності. У варіативній компоненті ВНЗ розроблено перелік фахових (спеціальних) компетентностей, які необхідно сформувати для професійної готовності майбутніх товарознавців-експертів до діяльності на ринку митних послуг. З урахуванням проведених досліджень до навчального плану у 2012 році введено профільну практико-орієнтовану дисципліну «Декларування» (автором розроблена програма курсу). Переважну більшість аудиторного часу, передбаченого для вивчення даної дисципліни, відведено на практичні заняття.

Програма інтегрованої дисципліни «Декларування» передбачає:

- закріплення, поглиблення та узагальнення знань дисциплін професійного спрямування («Основи митної справи», «Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності», «Митні платежі»);
- структурування міждисциплінарних зв'язків з метою об'єднання в єдиний процес окремих понять і дій, що виконуються під час декларування товарів;
- моделювання бізнес-процесів та вирішення практичних завдань, пов'язаних із декларуванням товарів на основі поєднання елементів дисциплін професійного спрямування;
- вивчення особливостей декларування товарів і транспортних засобів; розгляд існуючої практики роботи з різними видами декларацій.

У преамбулі нововведеного курсу зазначається, що дисципліна «Декларування» завершує цикл професійно-орієнтованих спеціальних митних дисциплін, розкриває їх взаємопов'язаність та взаємозалежність, сприяє розвитку умінь студентів творчо застосовувати знання цих предметів під час розв'язання конкретних фахових завдань і закладає підвалини для професійного становлення молодих фахівців під час проходження митної практики. Схематично процес професіоналізації майбутніх товарознавців-експертів зображено на схемі (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм формування професійної готовності майбутніх товарознавців-експертів до діяльності на ринку митних послуг

Сьогодні, навчаючись за спеціальністю «Товарознавство та експертиза у митній справі», майбутні фахівці засвоюють близько десяти дисциплін циклу професійної та практичної підготовки із різних напрямів митної діяльності. При цьому велика увага приділяється створенню педагогічних умов для набуття студентами практичного досвіду застосування отриманих знань.

Професіоналізація здійснюється шляхом створення передумов для розвитку та саморозвитку особистості вихованців та їх максимального занурення у сферу професійної діяльності. Розробка і впровадження у навчальний процес інноваційних педагогічних технологій, в основу яких покладено активні методи навчання, дозволяє формувати готовність випускників до оперативного практичного застосування знань у конкретних професійних ситуаціях. Без комплексних практико-орієнтованих підходів під час викладання дисциплін циклу професійної та практичної підготовки процес професіоналізації майбутніх товарознавців-експертів у ВНЗ не дає очікуваних результатів.

Наш багаторічний досвід викладання спеціальних фахових дисциплін свідчить, що моделювання предметно-орієнтованих задач під час навчання студентів митної справи, диференціація і об'єднання цих задач у проекти є достатньо дієвою педагогічною технологією. Проектна діяльність сприяє перетворенню процесу навчання в процес самонавчання, дозволяє кожному студенту відчути спроможність самостійно ефективно діяти за межами учбових ситуацій, розв'язувати типові й проблемні завдання професійної діяльності на ринку митних послуг, побачити себе здібним і компетентним. Проектний метод навчання у поєднанні з традиційними методами є дієвим елементом і в організації самостійної роботи студентів.

Велике значення у професійній підготовці майбутніх товарознавців-експертів відіграє мотивація до професійної діяльності у даній галузі. Керовані викладачами, студенти усвідомлюють корисність і престижність посередницьких послуг у галузі митної справи, ексклюзивність професійних знань, пов'язаних із митно-брокерською діяльністю, особливості підприємництва, яке здійснюється на власний ризик тощо. Безумовно важливим стимулом до навчання є і великий рівень оплати митних послуг, а отже і заробітна плата кваліфікованих фахівців даної галузі. Всі перераховані фактори безумовно заохочують студентів до пізнання тонкощів майбутньої професії.

На нашу думку дуже важливо, щоб під час вивчення фахових дисциплін інформація, що пропонується студенту, не носила абстрактного характеру. Наприклад, під час вивчення дисципліни «Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності» завдання «визначте код товару за УКТЗЕД» суттєво відрізняється від завдання «визначте код товару за УКТЗЕД для аналізу економічної доцільності проведення зовнішньоекономічної операції», оскільки у першому випадку воно носить формально-виконавський характер, а у другому – пробуджує інтерес до майбутньої діяльності. Уміле поєднання педагогічних методів і прийомів під час проектування навчального процесу, уміння викладача виявити сучасну фахову проблему, перевести її в педагогічну задачу і спонукати студентів знайти конструктивні способи її вирішення є запорукою ефективності практичної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ.

Наприклад, для студентів спеціальності «Товарознавство та експертиза у митній справі» така практична задача може бути сформульована наступним чином: «Змодельовати зовнішньоекономічну операцію, описати суттєві умови зовнішньоекономічного контракту та охарактеризувати порядок застосування базисних умов поставок Інкотермс», або: «Надати консультацію суб'єкту ЗЕД щодо доцільності проведення зовнішньоекономічної операції із ввезення певного товару у відповідному митному режимі з урахуванням особливостей його подальшого декларування та митного оформлення». Подібні завдання можуть мати «наскрізний характер», проходити через ряд дисциплін, бути узгодженими за періодами навчання, етапами виконання і стати інтегрованими практико-орієнтованими проектами.

Розв'язанню проблем практико-орієнтованого навчання, на наш погляд, допомагає і застосування ситуаційної методики навчання, яку досить часто називають ще кейс-методом. Кейс-метод дозволяє активізувати різні чинники: теоретичні знання з того чи іншого курсу, практичний досвід студентів, їх здатність висловлювати свої думки, ідеї, пропозиції, вміння вислуховувати альтернативну точку зору, і аргументовано висловлювати свою.

Вирішення проблемних ситуаційних вправ допомагає наблизити процес навчання до професійної діяльності і пов'язати теорію з практикою. Наприклад, ситуаційна вправа, яка пропонується студентам під час вивчення дисципліни «Організація боротьби з митними правопорушеннями», спирається на діалог з роману Артура Хейлі «Аеропорт» і описує ситуацію, яка виникла під час проведення митного контролю громадянки в аеропорту. Громадянка намагалася приховати від митного контролю та оподаткування товари, придбані за кордоном. Такі дії незаконні і тягнуть за собою певну відповідальність.

Студентам у даному кейсі пропонувалося вирішити комплексні завдання: встановити демаскуючі ознаки поведінки громадянки, яка приховувала речі від митного контролю та кваліфікувати її дії згідно митного законодавства України; порівняти українське та англійське законодавство щодо порядку переміщення особистих речей громадянами; пригадати технічні засоби митного контролю, що застосовуються для прискорення пасажиропотоку; скласти алгоритм проведення особистого огляду підконтрольної громадянки; скласти пам'ятку для громадян, які вирушають за кордон, стосовно

оподаткування товарів, що переміщуватимуться через митний кордон України та інші. При цьому під час розв'язання проблеми, описаної у ситуації, студентам необхідно було застосувати на практиці знання дисциплін митного спрямування, які вивчалися на попередніх курсах.

За допомогою ситуаційного методу студенти мають можливість проявити і удосконалити аналітичні та оціночні навички, навчитися працювати в команді, застосовувати на практиці теоретичний матеріал. Використання цього методу необхідно ще й тому, що він дозволяє побачити неоднозначність вирішення проблем у реальному житті. Можна бути чудовим фахівцем-теоретиком (наша система вищої освіти може з легкістю забезпечити високий рівень теоретичних знань), але навчити студентів знаходити найбільш раціональні рішення, бути готовими співвідносити вивчений матеріал з практикою – складне завдання, яке ви за допомогою активних методів навчання, у тому числі включаючи у навчальні курси кейси.

За останні роки нами були випробувані різні схеми організації занять під час викладання митних дисциплін циклу професійного і практичного спрямування, і всі вони переслідували одну мету - сформувати уміння майбутніх товарознавців-експертів здійснювати декларування товарів, надавати консультації з питань митного оформлення суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, вирішувати проблеми, пов'язані із застосуванням митних режимів і розрахунком митних платежів в умовах не повної визначеності вхідних даних та варіативності можливих результатів. Однак, розрив між практичною підготовкою молодих фахівців у ВНЗ і вимогами роботодавців до рівня їх готовності вирішувати реальні професійні завдання все ще існує.

З метою консолідації зусиль у практичній підготовці товарознавців і обміну інформацією між провідними викладачами випускової кафедри експертизи та митної справи і досвідченими фахівцями ринку митних послуг було створено філію кафедри на базі брокерської контори «ТОВ Консалтингова фірма «ЛАВРІК», де мають змогу проходити практику та стажування викладачі, студенти та випускники спеціальності.

Реалізація даного проекту дозволить майбутнім товарознавцям-експертам у комфортних умовах досягати тонкощів професії митного брокера (декларанта), розвивати під час проходження митних практик аналітичні та творчі здібності, отримувати навички спілкування у професійному середовищі, роботи у команді, реалізації своїх ідей, написання наукових робіт.

Досвід, отриманий у результаті взаємодії випускників різних років, студентів та викладачів є неоціненним джерелом інформації для вдосконалення педагогічних умов практико-орієнтованої підготовки майбутніх фахівців [3].

Відстежуючи, наскільки актуальними і затребуваними в професії виявилися знання, отримані при вивченні профільних дисциплін, ми маємо можливість не тільки більш чітко розставляти акценти під час організації індивідуальної консультаційної роботи зі студентами, але й оперативно покращувати навчально-методичне забезпечення.

Створення філії випускової кафедри на базі підприємницької структури ринку митних послуг, де працюють виключно товарознавці – наші випускники різних років, стало своєрідним ноу-хау Полтавського університету економіки і торгівлі. Такої форми практико-орієнтованої підготовки та стажування товарознавців-експертів немає в жодному навчальному закладі системи вищої освіти України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Застосування практико-орієнтованих технологій у процесі навчання майбутніх товарознавців-експертів та створення педагогічних умов для їх професіоналізації дозволять забезпечити ринок митних послуг фахівцями, які відповідатимуть стандартам європейського рівня. Перспективи подальших розвідок пов'язані із обґрунтуванням необхідності збільшення частини практичного компонента у навчальних планах підготовки майбутніх товарознавців-експертів; запровадженням відповідних програм митного стажування; дослідженням проблеми відродження інституту наставництва.

Резюме. У статті зображено досвід професійної підготовки фахівців з товарознавства та експертизи у митній справі у Полтавському університеті економіки і торгівлі. Автор наголошує на важливості застосування практико-орієнтованих педагогічних технологій у процесі професіоналізації майбутніх фахівців. Під час підготовки товарознавців-експертів до діяльності на ринку митних послуг практична підготовка набуває особливої актуальності, оскільки митно-брокерська діяльність завжди нестандартна й поліфункціональна, а від її ефективності залежить економічне зростання країни. **Ключові слова:** митні послуги, практико-орієнтоване навчання, професійна підготовка, товарознавець-експерт.

Резюме. В статье отражен опыт профессиональной подготовки специалистов товароведения и экспертизы в таможенном деле в Полтавском университете экономики и торговли. Автор подчеркивает важность применения практико-ориентированных педагогических технологий в процессе профессионализации будущих специалистов. При подготовке товароведов-экспертов к деятельности на рынке таможенных услуг практическая подготовка приобретает особую актуальность, поскольку таможенно-брокерская деятельность всегда нестандартна и полифункциональна, а от ее эффективности зависит экономический рост страны. **Ключевые слова:** таможенные услуги, практико-ориентированное обучение, профессиональная подготовка, товаровед-эксперт.

Summary. The paper describes an experience of professional training and expertise in commodity customs in Poltava University of Economics and Trade. The author stresses the importance of the practice-oriented educational technology in the process of professionalization of future specialists. During the preparation of commodity experts to work in the market of customs services practical training is of particular relevance as customs brokerage always irregular and multifunctional, and its effectiveness depends on the economic growth of the country. **Keywords:** customs services, practice-oriented education, training, commodity expert.

Література

1. Світлак І. І. Організаційно-правові засади провадження посередницької діяльності митного брокера та митного перевізника в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І.І. Світлак. – Національна академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2006. – 25 с.
2. Державний стандарт вищої освіти України ДСВОУ – 02: Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста за спеціальністю 7.050302 "Товарознавство та експертиза в митній справі" – Видання офіційне. – Міністерство освіти і науки України. – К. – 2002. – 34 с.
3. Мороз С. Э. Компетентностная направленность проблемно-деятельностного обучения товароведов-экспертов в таможенном деле: опыт Полтавского университета экономики и торговли. Материалы XL Международной научно-практической конференции «Проблемы современной педагогики в контексте развития международных образовательных стандартов» Международная Академия Науки и Высшего образования, Великобритания. [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL: <http://gisap.eu/ru/node/12600>.